A káposztának megtiltani nem lehet

Nyílt levél dr. Bócz Endre főügyész úrnak

Tisztelt Főügyész Úr!

Megjelenésekor őszinte elismeréssel olvastam dr. Torgyán József képviselő úrhoz intézett nyílt válaszlevelét. Elismerésemet szakmailag és gondolatilag tiszta, higgadt okfejtésének színvonala táplálta, amikor is igen helyesen és egy demokratikus államberendezkedés jogi garanciáinak megfelelően kizárta egy büntetőeljárás megindításának lehetőségét az Új Hölgyfutár maművészeti magazin RÉM-számának borítóján megjelent grafikával kapcsolatban.

Ezzel a káposztát sikerült megmenteni — hála Istennek, hiszen a káposzta szükséges dolog, ha nem kötelező is mindenkinek fogyasztania —, ám hogy a kecskének is jusson valami, s az ügyészséget se érhesse a hazafiatlanság vádja, körvonalazta egy látszatintézkedésnek szánt jogi procedúra lehetőségét. Vagyis azt, hogy a szóban forgó s egyébként is már elfogyott szám nyilvános közlését az ügyészség — a közerkölcs sérelmére hivatkozva — felfüggessze, majd pedig ezen intézkedésének jóváhagyását a bíróságra bízza.

Éppen említett nyílt levelének színvonala indít arra, hogy — immár az elsőfokú eljárás, illetve bírói ítélet tapasztalatainak fényében — nyilvánosan osszam meg Önnel súlyos kétségeimet. A dinamit ugyanis ebben a látszatintézkedésben volt elrejtve, hiszen ettől a pillanattól kezdve az ügy alaposan túllépte az Új Hölgyfutár érdemének kereteit, s e művészet és a művészi közlés szabadságának kérdésévé vált. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ez ügyben egy jogerős bírói végzés — amennyiben helyt ad az ügyészség indítványának — jogilag intézményesíti a kultúrába való külső, illetéktelen és felelősség nélkül való beavatkozási kísérletek lehetőségét. Egy ilyen bírói döntés jogerőre emelkedésétől kezdve bárki, bárhol, bármikor feljelenthet vagy beperelhet egy műalkotást, egy kulturális produktumot, csak azért, mert nem tetszik neki valamilyen szempontból — amit rendszerint nem privát véleményként, hanem a közerkölcs vagy bármely szent érzelem sérelmeként él meg az, aki szeret megsértődni (márpedig ilyenek, mint tudjuk bőven vannak) —, s aztán a bíróság vagy helyt ad a keresetnek, vagy nem. De a művészek vegzálása akár napirenden is lehet.

Nos, nem terhelem Önt a Fővárosi Főügyészség indítványára megindult elsőfokú eljárás során tapasztalt komoly jogalkalmazási zavarok részletezésével. Figyelmét elsősorban az eljárásban felszínre jutó elvi és jogelvi problémákra szeretném felhívni. Már az indítvány tartalmazza azt a nézetet, hogy a meztelenség, illetve a nemi szervek kihívó ábrázolása sérti a közerkölcsöt, a többségi erkölcsi felfogást. Nos, ha bizonyos csoportok (például az egyházak konzervatív erői — ld. a reneszánsz szobrok nemi szerveinek utólagos letakarását a XVII. század ellenreformációs időszakában — vagy a mohamedánok) tiltakoztak is az ilyesmi ellen, ennek a művészettörténet tanúsága szerint sohasem volt foganatja, amint azt a meztelenség nyilvános ábrázolása az ókori görög szobroktól a reneszánsz (pl. Botticelli, Giorgione stb.) és barokk (pl. Rubens) aktokon át az aktfotózásig, továbbá a hatvanas évek szexuális forradalma, a nudista mozgalom térnyerése és sok minden más bizonyítja. (Kivételt képez ez alól talán az európai középkor néhány évszázada.) Emellett hadd jegyezzem meg, hogy a művészet történetében mind ez ideig a művészi kérdésekben nem többségi szavazás, hanem egyéni művészi felelősség alapján születtek a döntések.

Kétségtelen, hogy az ügyészi indítvány az ún. nemzeti szimbólumoknak vagy az arra emlékeztető tárgyaknak ilyen környezetben való ábrázolását tartja sérelmezhetőnek. Az ugyan mind ez ideig nem nyert bizonyítást, hogy az inkriminált grafikán valóban a nemzeti szimbólumként számon tartott szentkorona látható-e, ám hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy a sokat emlegetett amerikai vagy angol zászló anyagából tonnaszámra készülnek intim ruhadarabok (zokni, alsónadrág, zsebkendő stb.) is, s így ennek alapján vélhető, hogy a nemzeti szimbólumok műalkotások részeként is bátran szerepeltethetők. Hacsak nem kívánunk a primitív törzsi társadalmak szokása szerint tabut faragni belőlük, amelyet sem megérinteni, sem tekintetünkkel illetni — s így természetesen lerajzolni sem szabad. Az európai civilizáció ezen a szemléleten és ezeken a korlátokon már sok-sok évszázaddal ezelőtt túllépett.

Ezek után joggal kiálthat fel bárki: jó, jó, szabad ábrázolni, de nem mindegy, hogy hogyan! És most jön a legnehezebb mozzanat: meg kell ítélni egy műalkotást — ami megfelelő, gondos, érzékeny és némi szakmai kompetenciát feltételező elemzés nélkül nem megy (úgy is nehezen). Az ügyészi indítvány ilyesmire természetesen nem vállalkozik (helyesen, hiszen ez nem az ő kompetenciája, ámde akkor mire fel az indítvány?), példáját követi az elsőfokú bíróság is. Nos, értékelhető-e egy műalkotás erkölcsileg úgy, hogy lényegétől, műalkotásjellegétől eltekintünk? Elfogadhatatlannak tartom, hogy mind az ügyészi indítvány, mind az elsőfokú ítélet ezt teszi. Leírják, hogy mit vélnek látni a képen, és ezt azonosítják a művel magával. A megfelelő esztétikai elemzés hiánya, illetve figyelmen kívül hagyása szükségképpen vezet ahhoz a súlyos és — bocsáttassék meg nekem — gyermeteg tévedéshez, hogy a jogalkalmazók képtelenek felismerni, hogy egy műalkotás esetében AZ ÁBRÁZOLÁS ESZKÖZE SOHASEM TÉVESZTENDŐ ÖSSZE A MŰ MONDANIVALÓJÁVAL. (Olyan ez, mintha a Jágót vagy III. Richárdot játszó színészt előadás után a nézők megverik, hiszen mindenki láthatta, miféle gazságokat követett el.)

Véleményem szerint egyébként külön jogi mérlegelést kíván MŰVÉSZET ÉS KÖZERKÖLCS viszonya, mivel az rendkívül kérdéses. Megállapítható ugyanis, hogy a művészet mindig is alakította a közerkölcsöt, általában tágítva annak konvencionális, az adott kor vélt közmegegyezését tükröző határait, míg az ún. közerkölcs, illetve az arra hivatkozók sohasem voltak képesek, semmilyen eszközzel sem, eredményt elérni a művészet ilyen alapon történő korlátozásában.

Számos művészeti botrányt követett jogi, bírói procedúra. Flaubert Bovarynéját ugyancsak a közerkölcs sérelme miatt vegzálta a kor egyik — egyébként jeles — ügyésze. Az ítélet — meghozatalának pillanatában — elavult, a mű ma kötelező olvasmány és az európai irodalom egyik mérföldköve. Ugyanez mondható el — hogy nemzetet váltsunk — D. H. Lawrence *Lady Chatterley szeretője* című művéről, vagy — hogy egy kortársi munkát is említsünk — Pier Paolo Pasolini SALO című filmjéről, amely kétségkívül a drasztikus ábrázolásnak fiziológiailag is végső határáig megy el (a meztelenségben, a lelki és fizikai durvaság láttatásában egyaránt), mégis erkölcsileg hibátlan, hatalmas horderejű és meghatározó művészi alkotás. Nem bíróság — egy félig egyházi, félig társadalmi szervezet tette a saját privát indexére Olaszországban egy időben; szerencsére eredménytelenül. A magyar irodalom és művészet területéről is bőven hozhatnék fel példákat: ismeretes, milyen botrányokat váltottak ki Jancsó Miklós első filmjei a meztelenség eszközének — nemzeti szimbólumainktól egyébként ritkán elkülöníthető — szabad használata miatt; vagy Weöres Sándor *Antik eklogája* a hatvanas években, vagy ugyancsak Weöres Psychéje, amely a meztelenség, illetve a nemi aktus részletes megéneklésének „vétkét" sűrűn elköveti.

Hivatkozhatom a nemzeti érzülettel kapcsolatos irodalmi-művészeti botrányokra is. Ilyen vádaskodásokra válaszul született például Ady Endre *Én nem vagyok magyar?* című verse, és közszájon forog, hogy József Attila is bírói procedúra szenvedő alanya volt Tiszta szívvel című verse okán, amelyben a költő amellett, hogy *„Nincsen apám, se anyám, / se istenem, se hazám..."*, még azt sem átallja kijelenteni, hogy *„ha kell, embert is ölök"*. A bírósági eljárás megindulásának pillanatában elavult, a vers él, tanítják. Amiként — helyesen — Petőfi Sándor *Akasszátok fel a királyokat!* című költeményét is, amelyben a költő emberölésre, vagyis a „ne ölj!" ősi erkölcsi parancsának megszegésére szólít fel.

Vannak azonban pozitív példáim is arra, hogy meghökkentő műalkotásokat nem követett sem ügyészi, sem bírói eljárás — az ügyünkben érvényesülő jogalkalmazói logika alapján rendkívül helytelenül. A XVIII. század második felében Voltaire *Pucelle* címmel komikus eposzt ír a kétségkívül francia nemzeti szimbólumként tisztelt Orléans-i Szűzről, vagyis Jeanne D'Arcról, amelyben a hölgyet lotyóként ábrázolja, és általában igen rossz véleménnyel van róla, és minduntalan sértegeti. A mű megjelenését nem követte bírósági eljárás. Amiben persze annak is része lehet, hogy ebben az időben terjednek el — pl. Montesqieu *A törvények szelleme* és mások művei nyomán (de hiszen Ön ezt nálam ezerszer jobban tudja!) — a felvilágosult jogelvek. Őszintén szólva töretlenül bízom abban, hogy a mai magyar joggyakorlat sem lesz kevésbé felvilágosult, mint a XVIII. századi francia.

Ezt többek között azért is remélhetem, mert — hogy e panorámát magyar hivatkozással zárjam le — nem keltett feltűnést (és nem provokált jogi procedúrát) a szelídnek ismert Arany János eléggé el nem ítélhető eljárása sem, amellyel a kétségkívül nemzeti szimbólummá vált *Szózatot* emígyen parafrazálta: *„Hasadnak rendületlenül / Légy hive, oh, magyar..."*

Mindezek alapján bizonyítottnak tűnik számomra, hogy a közerkölcs sohasem korlátozhatta, és így jelenleg sem korlátozhatja a művészet és a művészi közlés szabadságát, mert a közerkölcs folyamatosan változik (többek között a művészet hatására is), míg a művészi értékek — mivel önmagukból, nem pedig társadalmi konvenciókból, nem közmegegyezésből erednek — stabilak, állandóak, sérthetetlenek.

Ennek alapján kérdéses egyáltalán, hogy „közerkölcsösnek" tekinthető-e bármely törekvés, amely a közerkölcsre hivatkozva a művészet és a művészi közlés szabadságának korlátozását kívánja. Megítélésem szerint nem. Annál is kevésbé, mert egy adott kor közerkölcse mindig is uralkodó — bár nemritkán tömegfogyasztásra konszenzuált — ideológiák deklarált erkölcsi értékeit jelentette; a művészek viszont többnyire sohasem szenvedhették sem az uralkodó, sem a manipulált ideológiákat — különösen áll ez az avantgarde művészetre nézve. Ezt bizonyítja az is, hogy a művészek egy jelentékeny része a jóval keményebb, politikai tiltásoknak, korlátozásoknak sem engedett — egészen bizonyos, hogy a közerkölcsre hivatkozó korlátozásoknak sem fog engedelmeskedni, akárhány ilyen eljárás fog is indulni. Ez pedig ismételten azt bizonyítja, hogy MŰVÉSZET ÉS KÖZERKÖLCS VISZONYA JOGILAG KEZELHETETLEN.

Kezelhetetlen azért is, mert A MŰVÉSZET SOHASEM VOLT ÉS SOHASEM LESZ ÉRTELMEZHETŐ PUSZTÁN ITT ÉS MOST, miközben A BÍRÓSÁGNAK MINDIG ITT ÉS MOST KELL ÁLLÁST FOGLALNIA. A műalkotás sohasem az adott pillanathoz, az aznap adott társadalmi vagy politikai konstellációhoz méri magát, nem azt mérlegeli, nem ahhoz szól hozzá (mint például egy újságcikk). Az adott pillanathoz a szórakoztatás, a kommersz, közönségigények kielégítését szolgáló kultúra tartja magát, mert neki az a dolga. A műalkotás mindig hosszú időfolyamatban gondolkodik, és abban nyeri el igazi, öszszetett jelentését akkor is, amikor látszólag a jelenhez szól hozzá.

Tisztelt Főügyész Úr! Úgy vélem, szintén előzetes jogi mérlegelés tárgyává kell tenni KÖZERKÖLCS ÉS RÉTEGERKÖLCSÖK viszonyát, hiszen jogállamban nem indokolt egy kisebbség jogait a többség, gyakran a feltételezett többség akarata, ízlése alapján korlátozni. Tagadhatatlan ugyanis, hogy egy demokratikus társadalomban (nem beszélve most a nálunk is bőviben létező szexés pornográf lapokról, kiadványokról) pl. a homoszexuálisoknak vagy a vadászoknak is lehet lapjuk, holott a homoszexualitás mindenképpen, az öncélú állatölés pedig vélhetően ellenkezik a többség erkölcsi felfogásával. Így a társadalmi gyakorlat és a jogelvekben is megnyilatkozó tolerancia maga igazolja, hogy léteznek a közerkölcsön kívül eső tevékenységi és életformák, jelenségek, tények, amelyeket az nem korlátoz, s amelyeket elviselni emberileg és társadalmilag is indokolt.

Ebben az összefüggésben komoly jelentősége van az adott tevékenység piacának és piaci szabadságának: aki ki nem állhatja a káposztát, az nem vesz, sőt messzire elkerüli. Akinek nem tetszik egy grafika, az nem néz rá, sőt, elkerülését is bátran ajánlhatja. Elítélhető viszont, ha valakit erőszakkal kényszerítenek a káposzta vagy a grafika fogyasztására, vagyis erőszakkal etetik vagy nézetik meg vele. Amíg az adott tevékenység saját fogyasztói körében folyik, terjed, jogi kifogás ellene közerkölcsi alapon nem emelhető. Már csak ilyen alapon sem támadható erkölcsileg egy korlátozott piacú, alacsony példányszámú, rétegigényeket kielégítő negyedévi művészeti folyóirat, amely megjelenésétől kezdve két és fél hónapon át semmilyen negatív visszhangot nem váltott ki — mindaddig, amíg e piacon kívül álló személyek az adott termék előállítóitól és fogyasztóitól teljesen függetlenül, önös vagy privát megfontolásaik és érdekeik alapján azt ki nem ragadták saját kontextusából, és az ország lehető legszélesebb nyilvánossága elé nem vitték. (Tegyük hozzá: e tettük sokakat megbotránkoztatott — indult-e eljárás ellenük?)

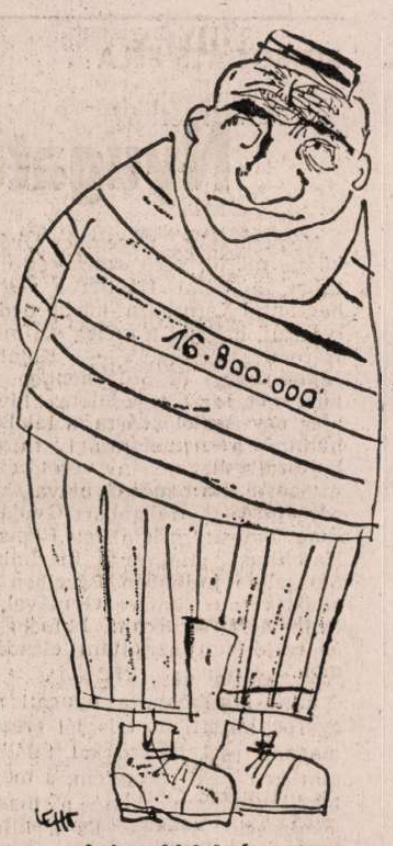
Tisztelt Főügyész Úr! Mindezek alapján, és legelsősorban azért, mert meggyőződésem, hogy a műalkotások közerkölcsi alapon jogilag kezelhetetlenek, azt javaslom, próbáljuk meg a magyar jogalkalmazást és a meglehetősen fáradt, nagyobb gondokkal terhelt magyar közfigyelmet a fölösleges vegzatúrától megkímélni. Vessünk véget ennek az áldatlan és méltatlan procedúrának! Egyáltalán nem töltene el örömmel, ha a magyar jogalkalmazás kétes döntést kínlódna ki — márpedig egy megoldhatatlan helyzetben embertelenül nehéz jó döntést hozni. Kérem Önt, akinek az eljárás megindításában alapvető felelőssége van, vonja vissza az Új Hölgyfutár RÉM-számára ideiglenesen kimondott nyilvános közlési tilalmat. Biztos vagyok benne, hogy ezzel a döntésével a magyar jog és a magyar kultúra javát szolgálná.

Amúgyis szaporodnak az intő jelek, hogy nehezen azonosítható, de hatásukban egyre bátrabban megmutatkozó agresszív, bármely korszak tekintélyuralmát restaurálni igyekvő erők — más módjuk pillanatnyilag nem lévén — részben gazdasági, részben jogi szabályok alkalmazásának kikényszerítésével, az ügyészség és a bíróság felhasználásával kívánják elérni céljaikat. Többek között a sok színben — hagyományosokban és nem hagyományosokban, avantgarde-ban és nem avantgarde-ban, kommerszben és nem kommerszben, népiben és nem népiben, tömegesben és csoportosban, erotikusban és erkölcsféltőben — élő magyar kultúra végleges felszámolását. Kérem, ne nyújtson ehhez akaratlanul is segédkezet!

Budapest, 1991. december 9.

Tisztelettel üdvözli

Dr. Szkárosi Endre

Lehoczki István rajza

PETRI LUKÁCS ÁDÁM:

Vattafehér, dióarany-Mikulás

„Sok fa: az erdő"
(S. L.)
„Őrült minden fűszál"
(W. S.)

Nem. Áll össze. Semmi. Nézem a szemeteket. Ha elfordulok, ha elmegyek, nem vagyok benne. Minden tükröződik. Minden vizenyős. Nézem a szemeteket: látom, mindent rosszul csináltam, látom, lecsukjátok ideges-száraz szemhéjaitokat. Látom a szőlő, a szilva viaszos, *lepergető* héját.

A sok lekvárfőző asszony, akik közt nevelkedtem; minden duzzad, fortyog és ragad, a forró eperszín kifut, szájba csap — néha hasztalan —, a plasztikus értelmet vágyom, amely figyelmével fegyelmez, de ahogy se *törődés*, se *tapintat*, ez se.

A fülledt tér: a szoba s küntebb a dermedt latyak: a kert, „... ahogy, úgy van jól..." — mondja Papa, hát nem győzöm ismételgetni magamban, de nekem gyengébb alkat adatott, mi tagadás, cukorból vagyok. Sírástól elkékülve, *magvaválva* állok itt, lassan nyújtózkodom valami végső télbe.

Néha — és ez oly jó —, megértünk valamit, én most egy Ady-felismerést: „Minden egész eltörött. (Minden láng csak részekben lobban / Minden szerelem darabokban.")

Hát akkor darabokban kell felmutatni, ennyi az egész.